

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

Természettudományi és Informatikai Kar

Biokémiai és Molekuláris Biológiai Tanszék

XXXII. OTDK Biológia szekció 2015

DIÁKKÖRI DOLGOZAT

Poliolok hatása amiloid fibrillumok képződésére

Szabó Kitti

Biológus MSc szakos hallgató II. évfolyam

Témavezető: Dr. Kotormán Márta

Tartalomjegyzék

<u>Rövidítések jegyzéke</u>	3
<u>Bevezetés és célkitűzés</u>	4
<u>Irodalmi áttekintés</u>	5
Protein folding és misfolding.....	5
Az Alzheimer-kór.....	7
Az amiloid fibrillumok képződésének gátlása	9
A tripszin szerkezete	11
<u>Anyagok és módszerek</u>	12
Anyagok	12
Módszerek.....	12
Tripszin módosítása PMSF-al	12
Fluoreszcencia spektroszkópia.....	13
Tioflavin T kötődés	13
Az enzimaktivitás meghatározása	13
Turbiditás mérés.....	13
Az aggregáció kinetikája.....	14
Kongóvíz kötődés.....	14
<u>Kísérleti eredmények és értékelésük</u>	15
Fluoreszcenciás mérések.....	15
PMS-tripszin turbiditásának vizsgálata.....	16
A tripszin aggregációjának követése pH = 4,0-nél	17
<u>Összefoglalás</u>	25
<u>Irodalomjegyzék</u>	26
<u>Köszönetnyilvánítás</u>	30
<u>Tételes szerzői hozzájárulás nyilatkozat</u>	31

Rövidítések jegyzéke

A β	β amiloid peptid
ANS	8-anilino-1-naftalin-szulfonsav
APP	amiloid prekursor protein
AQ	antrakinon
ApoE	apolipoprotein E
BAEE	N $_{\alpha}$ -benzoil-L-arginil-etilészter
EGCG	epigallocatechin gallát
NSAID	nem szteroid gyulladáscsökkentő gyógyszer
PEG	polietilén glikol
PMSF	fenil-metil-szulfonil-fluorid
ThT	tioflavin T

Bevezetés és célkitűzés

Az amiloid fibrillumok jelenléte hozzájárul számos betegség komplikációihoz, mint pl. a szivacsos agyvelőgyulladáséhoz, az Alzheimer-, a Parkinson-, vagy a Huntington-kóréhoz, a II-es típusú diabéteszéhez, az elsődleges és a másodlagos szisztémás amiloidóziséhoz (Stefani, 2004). A legtöbb fehérje képes bizonyos körülmények között amiloid fibrillumokat képezni, ugyanis az amiloid fibrillumok képzésére való hajlam a polipeptid lánc peptid gerincének általános tulajdonsága (Dobson, 1999). Vízoldékony fehérjék *in vitro* aggregációja figyelhető meg enyhe denaturáló körülmények között, magas hőmérsékleten, az izoelektromos pont közelébe eső pH értéknél, vagy poláros szerves oldószerek jelenlétében (Ohnishi és Takano, 2004). Az ilyen körülmények a részlegesen kitekередett szerkezeteken keresztül segítik elő az aggregációt (Shokri és mtsai., 2013). A kísérleti eredmények azt mutatják, hogy a felületi töltéseknek is fontos szerepük van a fehérjék aggregációjában (Rezaei-Ghaleh és mtsai., 2007; Simon és mtsai., 2012).

Célul tűztük ki, hogy tanulmányozzuk az amiloid fibrillumok keletkezését tripszin modell-fehérjét használva szerves oldószerek: etanol, metanol és 1,4 dioxán jelenlétében fluoreszcencia spektroszkópiával, turbiditás mérésekkel, az aggregáció kinetikájának követésével, valamint kongó vörös kötődéssel. Vizsgálni akartuk a fibrillum képződés gátlhatóságát is. A natív szerkezet kémiai vegyületekkel való stabilizálása növeli a fibrillum képződés energia gátját és így hatékony terápiás stratégia lehet a fehérje konformációs betegségek megelőzésében (Marinelli és mtsai., 2013; Soldi és mtsai., 2006; Hård és Lendel, 2012). Terveztük tanulmányozni különböző poliolok (mono- és diszacharidok, aldózok, ketózok, dezoxi cukor, cukor alkohol, valamint polietilén glikol) aggregációra kifejtett gátló hatását. A poli hidroxil vegyületekkel növelhető a fehérjék natív szerkezetének stabilitása, így alkalmazásukkal gátlható a fehérjék aggregációjának hatékonysága.

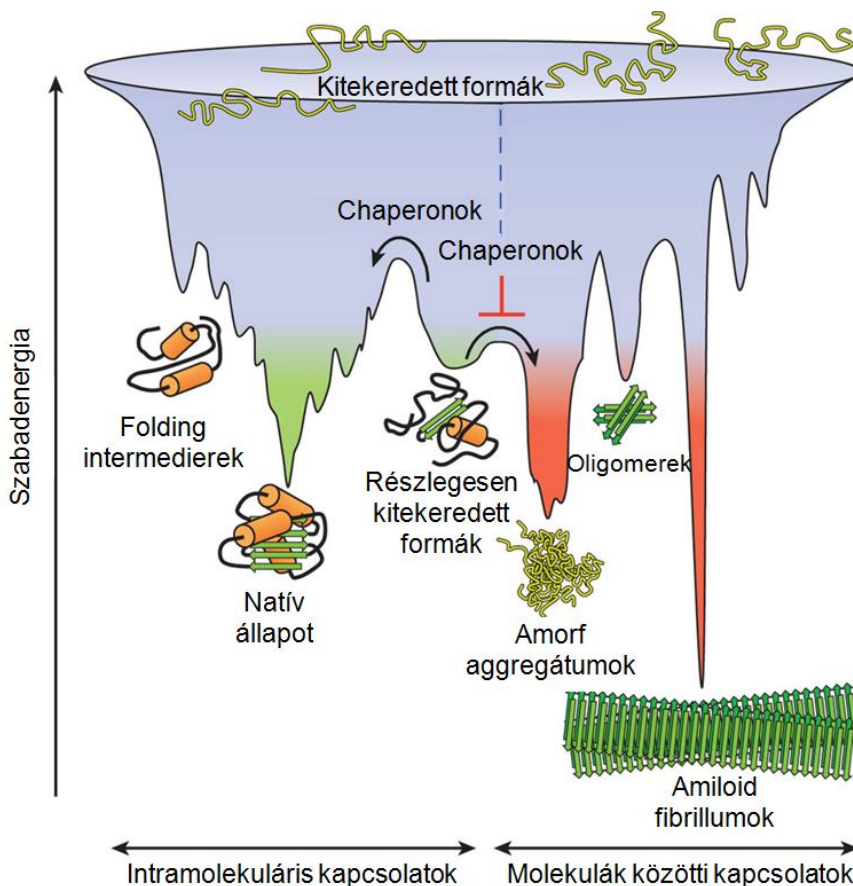
Irodalmi áttekintés

Protein folding és misfolding

A fehérjéknek szerteágazó szerepük van az élővilágban, és szinte az összes biológiai folyamatban részt vesznek. Nélkülözhetetlenségükre Jöns Jakob Berzelius svéd vegyész már 1838-ban rájött és elnevezte őket proteineknek, utalva arra, hogy „elsődleges fontosságú” vegyületekről van szó (Stryer, 1995). A fehérjék L-aminosavakból felépülő makromolekulák, felépítésükben húszféle aminosav vesz részt, melyek peptidkötéssel kapcsolódnak egymáshoz. Szintézisük után felveszik az aminosav sorrendjük által meghatározott térszerkezetüket. A fehérjék a natív térszerkezet kialakítására törekednek, vagyis azt az állapotot akarják elérni, ahol alacsonyabb a szabadenergia szintjük. A fehérjék natív térszerkezetének kialakulását két kutató is vizsgálta. Az egyikük az amerikai Christian Anfinsen volt, aki ribonukleáz enzimmel végezte kísérleteit és bebizonyította, hogy az aminosavak sorrendje határozza meg a harmadlagos szerkezetet (Anfinsen, 1973). A másik, pedig a biokémikus Cyrus Levinthal, aki a fehérjék feltekeredésének sebességét vizsgálta és kutatási eredményei alapján megállapította, hogy ahhoz, hogy egy fehérje elérje a natív szerkezetét, nem járhatja be az összes lehetséges konformációs állapotot, mivel az túl időigényes lenne (Berg és mtsai., 2007).

Ahogy az 1. ábrán is látszik a fehérjék natív konformációja a polipeptidlánc viszonylag stabil állapota. Azokat a szabadenergia felületeket, amelyeket az ábrán zöld színnel jelöltek, a fehérjék akkor érintik, amikor közelednek a natív állapothoz. Itt intramolekuláris kapcsolatokkal stabilizált harmadlagos szerkezetek jellemzőek. A fehérjék natív térszerkezetének kialakítása *in vivo* a chaperon fehérjék segítségével történik meg, valamint ezek azok a segítő fehérjék, amelyek megakadályozzák a részlegesen kitekeredett formák amorf aggregátumokká való alakulását is. Az amorf aggregátumok létrejötte meglehetősen koncentrációfüggő, amelyek a fehérjék részlegesen kitekeredett formáiból keletkeznek. Ilyenkor a fehérjék belsejében, védett helyen található hidrofób részek a felszínre kerülnek és így aggregációs hajlamuk megnő. Ha különböző molekulák foldingja történik egyidejűleg azonos kompartmentben, akkor a folding szabadenergia felülete átfedhet az intermolekuláris aggregációéval, amorf aggregátumok, toxikus oligomerek vagy rendezett amiloid fibrillumok jöhetnek létre. Megfelelő *in vitro* körülmények között sok fehérje hajlamos rendezett, termodinamikailag stabil amiloid fibrillumokat képezni. A piros színnel jelölt amorf aggregátumokat és az amiloid fibrillumokat molekulák közötti kapcsolatok stabilizálják (Hartl és mtsai., 2011). A hibásan feltekeredett fehérjék akkumulációja különféle degeneratív megbetegedéseket válthat ki, amelyeket összefoglaló néven amiloidózisoknak

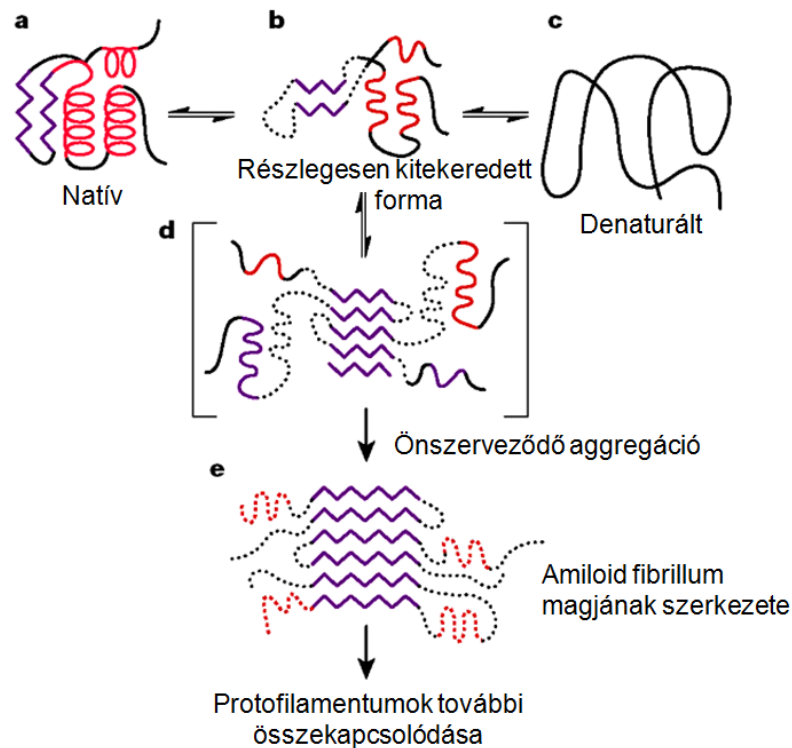
nevezünk (Simon és mtsai., 2012). A misfoldig folyamatához, azaz a fehérjék nem megfelelő térszerkezetének kialakulásához, valamilyen pontmutációs esemény, ill. a dajkafehérjék nem megfelelő működése vezethet (Chaudhuri és Paul, 2006).

1. ábra: Fehérje folding és aggregáció versengő reakciói (Hartl és mtsai., 2011).

A 2. ábrán az amiloid fibrillum képződés javasolt mechanizmusa látható. Az amiloid plakkok kialakulása során az addig globuláris (oldható) fehérje szerkezete megváltozik külső környezeti hatásokra, illetve mutáció hatására. A konformáció változás a natív szerkezettől eltérő, részlegesen kitekeredett „olvadt gombóc” formát hoz létre. A fehérje ezután denaturálódhat, vagy a részlegesen kitekeredett forma β -lemez szerkezetű elemei (doménjei) egymás mellé rendeződhetnek. Így egy β -redőben gazdag képlet, oligomer keletkezik. Erre a képletre jellemző, hogy a β -lemez struktúrákat - amelyek egymás mellett helyezkednek el - H-híd kötések tartják együtt. Az így kialakult szerkezet mintaként szolgál további fehérje molekulák hozzákapcsolódásához. A stabil, főleg β -lemezből felépülő mag képezi a protofilamentumot az amiloid fibrillumon belül. A β -lemez szerkezetű polipeptid láncok a képződött oldhatatlan amiloid fibrillum hossz tengelyére merőlegesen helyezkednek el. A

folyamat végén kialakult vízben nem oldható amiloid fibrillumok a sejtek pusztulását okozhatják (Krebs és mtsai., 2004; Selkoe, 2003). Ahhoz, hogy egy fehérje aggregátumot amiloid fibrillumnak nevezzünk, három kritériumnak kell megfelelnie. Tartalmaznia kell β -lemez struktúrát, fibrilláris morfológiát kell mutatnia és jellegzetesen festődnie kell pl. kongóvírral (Nilsson, 2004).

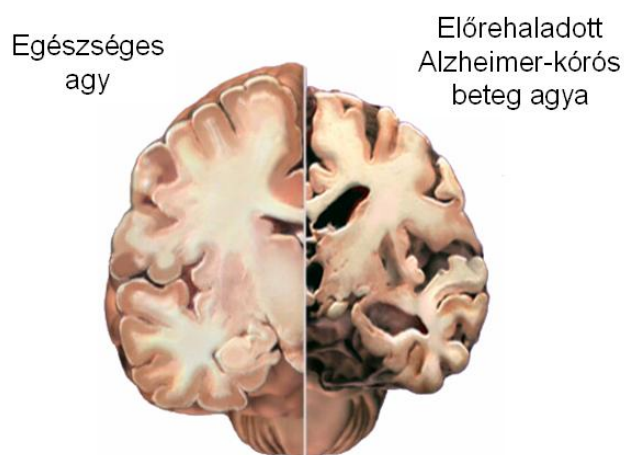

2. ábra: Az amiloid fibrillum képződés javasolt mechanizmusa (Selkoe, 2003).

Az Alzheimer-kór

Napjainkban egyre magasabb a neurodegeneratív megbetegedések száma, közülük is első helyet foglalja el az Alzheimer-kór. A betegség során megfigyelhető a jellegzetes β -amiloid peptidből ($A\beta$) felépülő plakkok neuronokon kívüli- és a tau (τ) fehérje egy abnormális formájának a neuronokon belüli akkumulációja. Az $A\beta$ az amiloid prekursor protein (APP) hasítása révén keletkezik. A 39–43 aminosavból álló $A\beta$ kísérletesen a toxikus mechanizmusok széles sorát mutatja *in vivo* és *in vitro* egyaránt. Ezzel szemben az $A\beta$ bizonyos kísérleti körülmények között néhány érdekes neuroprotektív és fiziológiai tulajdonságot is mutat utalva arra, hogy az $A\beta$ fiziológiás és patológiás szerepe különböző faktoroktól függhet. Az Alzheimer-kórban a τ fehérje hiperfoszforilált formája van jelen. A

kórt elsőként Alois Alzheimer írta le 1907-ben. A betegség szellemi leépüléssel és a kognitív képességek csökkenésével jár, főként a 65 év felettieket sújtja, de akár már 40 éves korban is jelentkezhet. A betegség gyakorisága az elmúlt években egyre nő. Világszerte körülbelül 35 millió embert érint (Anstey és mtsai., 2013). Becslések szerint jelenleg 5,2 millió amerikai szenved Alzheimer-kórban. Közülük 200000-en 65 évnél fiatalabbak, 5 millióan pedig 65 évesek, vagy idősebbek. Mivel a várható élettartam növekszik, így 2050-re az Alzheimer-kóros betegek száma várhatóan megháromszorozódik (Alzheimer's Association, 2014; Rubio-Perez és Morillas-Ruiz, 2012; Carrillo-Mora és mtsai., 2014; Sadik és Wilcock, 2003). Az Alzheimer-kór genetikai rizikó faktora az apolipoprotein E (ApoE) fehérjét kódoló APOE gén 4-es alléljának jelenléte (Spinney, 2014). Az Alzheimer-kór esetén az agy krónikus gyulladása figyelhető meg, mely súlyos szöveti romláshoz vezet. Az egészséges- és az előrehaladott Alzheimer-kóros beteg agyának összehasonlítása alapján jól látható hogyan változik a sejtvesztés a betegség következtében (3. ábra).

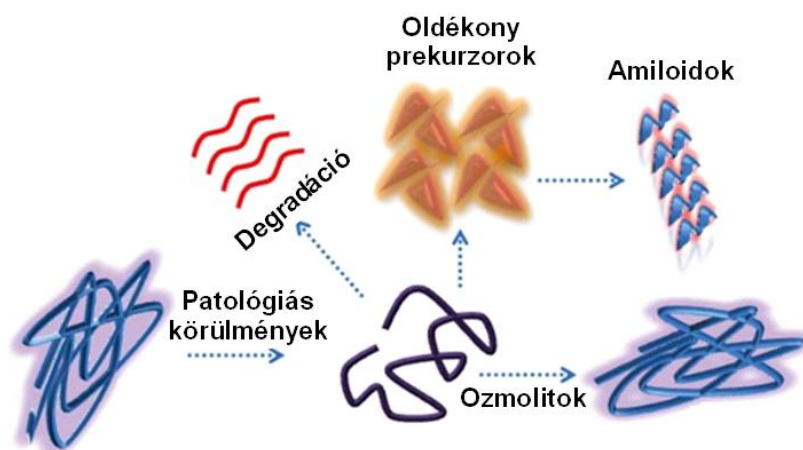
3. ábra: Egészséges- és előrehaladott Alzheimer-kóros beteg agyának összehasonlítása.
http://www.alz.org/braintour/healthy_vs_alzheimers.asp

β -lemezt megszakító peptiddel való kezelés csökkenti az agy gyulladását. Epidemiológiai vizsgálatok során megfigyelték, hogy a nem szteroid gyulladáscsökkentő gyógyszerekkel (NSAID) pl. aszpirinnel való kezelés csökkenti az Alzheimer-kór kialakulásának kockázatát. Sajnos a NSAID-ok klinikai vizsgálata nem volt nagyon gyümölcsöző az Alzheimer-kóros betegeknél. Specifikus $A\beta$ csökkentő NSAID-okat használva a jövőben kideríthető, hogy klinikailag hatékonyak-e. Egyik lehetséges hipotézis szerint a NSAID-ok segítenek csökkenteni a betegség gyakoriságát, de nem hasznosak, ha már a betegség megjelent. A gyulladáskeltő válaszokat ellensúlyozni lehet polifenolokkal. Ezekkel a természetes

vegyületekkel való kiegészítés új terápiás vonalat jelenthet ennek az agyi rendellenességnek a megközelítésében (Rubio-Perez és Morillas-Ruiz, 2012; Thomas és mtsai., 2001). Az Alzheimer-kór kezelésére javasolt további stratégiák lehetnek pl. az APP-ből A β -t termelő β - és γ -szekretáz részleges gátlása, a koleszterin-szint csökkentő gyógyszerek alkalmazása, vagy a Cu²⁺/Zn²⁺ kelátor clioquinol antibiotikummal való kezelés is (Hardy és Selkoe, 2002).

Az amiloid fibrillumok képződésének gátlása

Sok állat, növény és mikroorganizmus ozmolitok akkumulációja által növeli a makromolekulái stabilitását stressz körülmények között. A természetben előforduló ozmolitok eltolják a folding egyensúlyát a natív konformáció irányába, stabilizálják a fehérjéket. Az ozmolitok olyan kis méretű szerves vegyületek, melyek különböző kémiai osztályokhoz tartozhatnak, így lehetnek aminosavak (prolin és glicin), metilaminok (betain és trimetilamin-N-oxid) és poliolok. Megvédik a fehérjéket a misfoldingtól, így hatékony terápiás ágensek lehetnek. Patológias körülmények között a natív, funkcionálisan aktív fehérje részlegesen kitekeredik, így lehetővé válik vagy a nem kívánatos degradációja, vagy pedig olyan oldékony prekurzorokká alakulása, melyek amiloidokat tudnak képezni. Az ozmolitok segítik a részlegesen kitekeredett formát natív konformációjává visszaalakítani, így megelőzhetők velük a fehérje konformációs betegségek (4. ábra) (Khan és mtsai., 2010).

4. ábra: Az ozmolitok használatának lehetséges terápiás mechanizmusa (Khan és mtsai., 2010).

A trehalózt hatékonyan találták az A β aggregációjának gátlásában és citotoxicitásának csökkentésében (Liu és mtsai., 2005). A természetben előforduló extremolitról az α -D-mannozil-glicerátról kimutatták, hogy védi a fehérjéket különböző stressz körülmények között és szignifikáns gátló hatása van az A β amiloid képződés ellen (Ryu és mtsai., 2008).

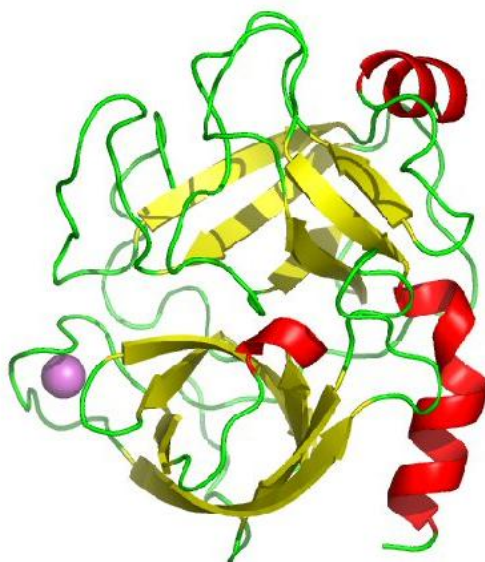
Kimutatták az aromás kölcsönhatások szerepét az amiloid fibrillum képződésben. Aromás vegyületek, különösen a kis méretű polifenolok hatékonyan gátolják a fibrillumok *in vitro* képződését azáltal, hogy aromás kölcsönhatásokat alakítanak ki az amiloidogén fehérjével. Feltételezik, hogy a vörös borban található polifenolok megakadályozhatják az Alzheimer-kór kialakulását, nem csupán a reaktív oxigén gyökök befogása által, hanem közvetlenül gátolják a fibrillaris β -amiloid lerakódását az agyban (Porat és mtsai., 2006). Az élelmiszerekben vagy a gyógynövény készítményekben előforduló polifenolokat, mint például az epigallocatechin gallátot (EGCG), a kurkumint és a rezveratrolt már tanulmányozták amiloid inhibitorként. A tea katechin polifenol az EGCG különböző fehérjék aggregációját gátolhatja és folyamatban van az elbírálása az Alzheimer-kórral kapcsolatos klinikai vizsgálatokban. A természetes polifenolok oxidatív intermedierei a kinonok (benzokinonok (BQ), naftokinonok (NQ), antrakinonok (AQ) és fenantrakinonok (PQ)) széles körben előfordulnak a gyógynövényekben és az élelmiszerekben. A rebarbara kivonatban megtalálható AQ számos bioaktív származéka olyan gyógyszer, amelyeket az amiloidózissal összefüggő betegségek, mint pl. az Alzheimer-kór kezelésére lehet használni. Az egyik antrakinonról az emodinről (EM) leírták, hogy hatékonyan gátolja a tau aggregációját és neuroprotektív hatást mutat. A rebarbara antrakinonok befolyásolhatják a fehérje misfoldingot és az aggregációt. Tesztelték az anti-amiloid hatását 4 egyszerű kinonnak és 4 rebarbarában előforduló természetes antrakinon-származéknak. Különböző mértékben mind a 8 kinon gátolta az inzulin oligomerizációját, különösen az 1,4-benzokinon vagy az 1,4-naftokinon. Bár néhány növényi kinonról azt gondolják, hogy allergének, a kinonok továbbra is fontos forrásai az anti-amiloid inhibitoroknak (Gong és mtsai., 2014). Az eredmények azt mutatják, hogy a szabadgyökök fokozzák a fibrillum képződést, így a gyökfogók (pl. aszkorbinsav, trolox és rifampicin) gátolják az A β aggregációját. Ezeknek a vegyületeknek a hidrofób és/vagy aromás jellege jelentősen hozzájárul a fibrillum képződést gátló hatásukhoz, míg az antioxidáns hatásuk főleg a destabilizáció támogatásában nyilvánul meg (Shoval és mtsai., 2007).

Olyan kémiai vegyületek, amelyek szelektíven stabilizálják a natív α -héliceket a fehérjékben, növelik a fibrilláció energia gátját, így használhatók az amiloid képződés elleni harcban molekuláris szinten (Marinelli és mtsai., 2013). Ghosh és munkatársai vizsgálatai azt mutatták, hogy a hosszú szénláncú polietilén glikolok (PEG-ek) (PEG 20000 és PEG 35000) kulcs szerepet játszhatnak a tojás fehérje lizozim natív szerkezetének stabilizálásában, chaperon szerű aktivitást mutatva, így megelőzve a fehérje fibrillációját (Ghosh és mtsai., 2014). Ragi és munkatársai vizsgálták a humán szérum albumin kölcsönhatását PEG-el és azt találták, hogy a PEG hidrogén híd kötésekkel kapcsolódik a fehérjéhez (Ragi és mtsai., 2005),

míg mások szerint hidrofób kölcsönhatásokkal kötődik a fehérjékhez (Hamada és mtsai., 2009). Kimutatták, hogy a polioloknak védő hatásuk van a fehérje denaturáció különböző típusaival szemben, és hogy a nagy molekulatömegű poliolok stabilizálják a fehérje szerkezetet (Naseem és Khan, 2003).

A tripszin szerkezete

A modell fehérjeként választott tripszin két doménből épül fel, mindkettő natív szerkezetében 6-6 antiparallel β -lemez található, melyek két egymáshoz képest merőleges állású β hordót képeznek (5. ábra) (Nagano és mtsai., 1999). A tripszin szerves oldószerek jelenlétében különböző másodlagos szerkezeteket vesz fel. A β -lemez szerkezet aránya 31 és 53 % között változik a jelen lévő szerves oldószer természetétől és koncentrációjától függően a cirkuláris dikroizmus mérések alapján (Simon és mtsai., 2001), így alkalmas a fibrillumképződés tanulmányozására.

5. ábra: A tripszin szerkezete.
Lilával a Ca^{2+} -ot jelölve.

<http://chemistry.umeche.maine.edu/CHY431/Peptidase2.html>

Anyagok és módszerek

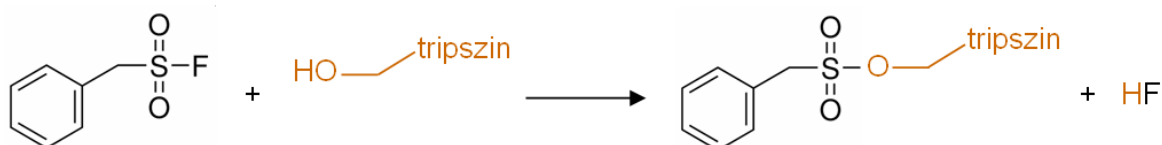
Anyagok

Az N α -benzoil-L-arginil-etilészter (BAEE) szubsztráttal mért 9000 U/mg specifikus aktivitású tripszint a Sigma-Aldrich Kft. forgalmazta. 1 U az az enzim mennyiség, amely pH = 7,6-nál percenként 0,001 abszorpció-növekedést okoz 25 °C-on, 253 nm-nél. A 8-anilino-1-naftalin-szulfonsavat (ANS) és a tioflavin T-t (ThT) is a Sigma-Aldrich Kft.-től vettük. A BAEE, az L-szorbóz, a PEG 4000 és 6000 a Fluka terméke volt. A D-glükózt és az etanolt a Molar Chemicals Kft gyártotta. A többi vegyszert a Reanal Finomvegyszergyár ZRt.-től szereztük be. A D-xilitet étkezési „nyírfacukor”-ként vettük.

Módszerek

Tripszin módosítása PMSF-al

A tripszin fenil-metil-szulfonil-fluoriddal (PMSF) történő kovalens módosítása az aktív centrumban lévő szerin aminosav oldalláncot érinti, így az enzim elveszti katalitikus aktivitását (6. ábra). Erre azért van szükség, mert az enzim neutrális pH-n autolizálna, ami befolyásolná fibrillum képződés hatékonyságát.

6. ábra: Tripszin gátlása PMSF-al.

8,4 μl 100 mM 2-propanolban oldott PMSF-ot, majd 20 μl 50 mg/ml 0,001 N HCl-ban oldott tripszint adtunk 2 ml 0,05 M kálium-foszfát pufferhez (pH = 7,0) folyamatos kevertetés mellett. Az előbbi mennyiségek adagolását még négyszer megismételtük, mindig 5 percet vártunk a következő adagolás előtt. A reakcióelegyet szobahőmérsékleten (25 °C-on) inkubáltuk 30 percig. A reagens fölöslegétől Sephadex G 25 oszlopon való géliszűréssel szabadultunk meg 0,05 M K-foszfát pufferes (pH = 7,0) elúcióval. 1 ml-es frakciókat szedtünk, majd megmértük a minták extinkcióját 280 nm-en és aktivitást mérve ellenőriztük a módosítás hatékonyságát. Megállapítottuk, hogy a módosító reagens enzimhez viszonyított 20-szoros feleslegével a tripszin 95 %-át sikerült fenil-metil-szulfonil tripszinné alakítani.

Fluoreszcencia spektroszkópia

A kísérleteket Hitachi F-2500 FL spektrofluoriméterrel végeztük 5 nm gerjesztési és 10 nm emissziós résbeállításokkal 1 cm-es küvettát használva. A mérésekhez 150 µg/ml koncentrációjú enzimoldatot 60 % metanol koncentráció mellett 5 mM foszfát puffer jelenlétében (pH = 7,0) 1 napig szoba hőmérsékleten inkubáltuk, majd 100 µl mintához 900 µl 50 µM ANS oldatot adtunk, mely 10 mM nátrium-foszfát puffer jelenlétében pH = 7,0-nél 150 mM NaCl-ot is tartalmazott. Az ANS fluoreszcencia vizsgálatakor 365 nm gerjesztési hullámhossznál az emissziós spektrumokat 400–600 nm hullámhossz-tartományban vettük fel. A fluoreszcenciás spektrumok felvétele 30 perccel az ANS-nak a mintákhoz való hozzáadása után történt.

Tioflavin T kötődés

300 µg/ml tripszin tartalmú mintákat 24 °C-on inkubáltuk 24 óráig különböző szerves oldószer koncentrációknál 10 mM foszfát puffer jelenlétében pH = 7,0-nél. 100 µl mintához 0,9 ml 65 µM ThT oldatot adtunk (10 mM nátrium foszfát, pH = 7,0, 150 mM NaCl), majd 5 perc múlva mértük a fluoreszcenciát. A gerjesztési hullámhossz 440 nm volt, az emissziót pedig 485 nm-nél mértük, 5 nm gerjesztési és 10 nm emissziós résbeállításokkal 1 cm-es küvettát használva.

Az enzimaktivitás meghatározása

A tripszin aktivitásának meghatározása a BAEE és az N-benzoil-L-arginin karboxilát formájának spektrális különbségén alapul. Az enzim aktivitását Schwert és Takenaka szerint mértük, fotometriásan követve az extinkció növekedését 253 nm-en pH = 8,0-nál (Schwert és Takenaka, 1955). A reakciót 20 µl 0,15 mg/ml fehérje koncentrációjú enzimoldattal indítottuk. A reakcióidő 3 perc volt.

Turbiditás mérés

A turbiditás méréseknél 350 nm-en követtük az extinkció változását Hitachi U-2000 spektrofotométert használva 1 cm-es küvettával. A tripszin koncentrációja a turbiditás méréseknél 0,15 mg/ml volt etanolos és metanolos közegben, míg 1,4 dioxán jelenlétében 0,3 mg/ml volt 10 mM foszfát pufferben pH = 7,0-nél, illetve 10 mM Na₂HPO₄/citromsav pufferben pH = 4,0-nél. Az oldószer koncentráció 30–80 % (v/v) között változott. A mintákat 24 óráig inkubáltuk 24 °C-on a mérések előtt.

Az aggregáció kinetikája

Az aggregáció kinetikájának tanulmányozása során 15–30 percig követtük a minták extinkció változását Hitachi U-2000 spektrofotométerrel 350 nm-en 60 % szerves oldószer tartalomnál PEG 6000 jelenlétében és PEG nélkül pH = 4,0-nél 0,15–0,3 mg/ml fehérjekoncentráció mellett. Az értékek leolvasása percenként történt.

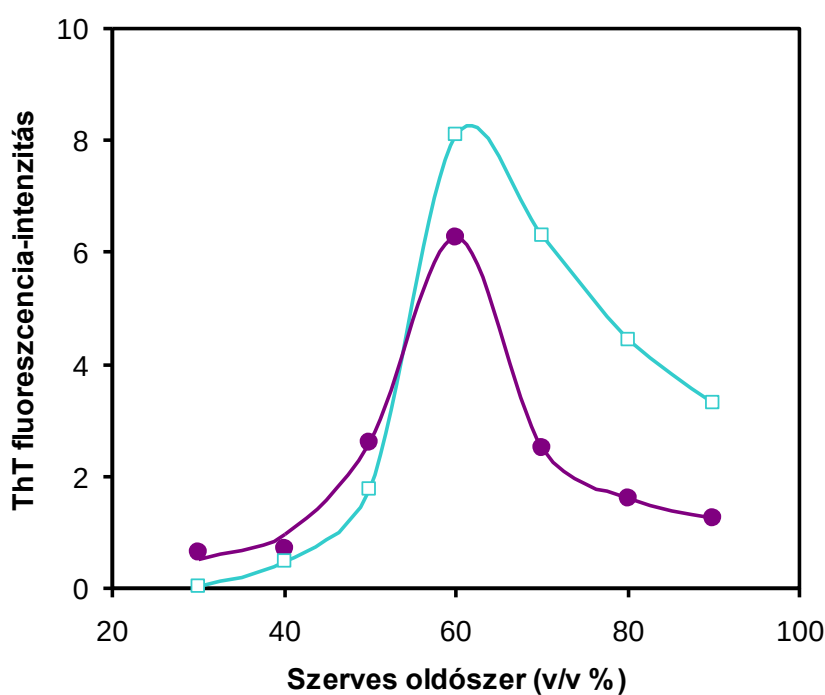
Kongóvörös kötődés

Az amiloid-specifikus kongóvörös kötődést 5 mM foszfát puffer jelenlétében mértük pH = 7,0-nél 150 mM NaCl jelenlétében. A kongó vörös koncentrációja 11 μ M, a fehérjéé pedig 2,5 μ M volt. 200 μ l 60 % szerves oldószer tartalmú, 1 napig 24 °C-on pH = 4,0-en inkubált mintát összekevertünk 0,8 ml kongóvörös oldattal, majd 15 perc múlva felvettük az abszorpciós spektrumot 400–600 nm hullámhossz-tartományban 1 cm-es küvettát használva. Amiloid fibrillumok jelenlétében az abszorpciós maximum magasabb hullámhosszak felé való eltolódását (vörös eltolódás), és abszorpciós intenzitás növekedést mértünk. A minták abszorpciós spektrumaiból kivontuk a kongóvörös és a fehérje spektrumát, az így kapott differencia spektrum jól tükrözi a kongóvörös amiloid fibrillumokhoz való kötődésekor tapasztalt spektrális változást.

Kísérleti eredmények és értékelésük

Fluoreszcenciás mérések

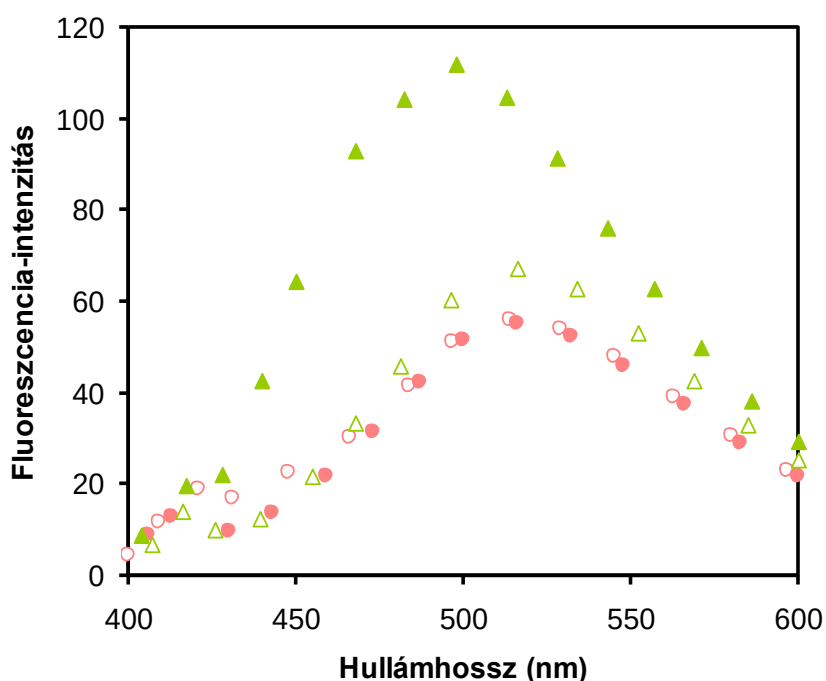
A tioflavin T-t széles körben használják amiloid fibrillumok azonosítására, hiszen a fibrillumokhoz való szelektív kötődésekor jelentősen megnövekszik a fluoreszcenciás intenzitása (Biancalana és Koide, 2010). A tioflavin T kötődés oldószer koncentráció függését vizsgálva megállapítottuk, hogy 60 % oldószer koncentrációnál volt mérhető a maximális fluoreszcenciás intenzitás 24 órás inkubáció után etanol és metanol oldószerekben pH = 7,0-nél 10 mM foszfát puffer jelenlétében, vagyis 60 % oldószer koncentráció mellett keletkezett a legtöbb fibrillum (7. ábra). 440 nm gerjesztési hullámhossznál, az emissziót 485 nm-nél mértük, 5 nm gerjesztési és 10 nm emissziós résbeállításokkal 1 cm-es küvettával. Az 1,4 dioxán koncentráció függésének vizsgálatakor is 60 % oldószer koncentrációnál mértük a legnagyobb fluoreszcenciás intenzitást (az adatokat nem tüntettük fel).

7. ábra: Tioflavin T kötődés oldószekoncentráció függése 24 órás inkubáció után 24 °C-on pH = 7,0-nél. Enzim koncentráció: 30 µg/ml. Etanol (●), metanol (□).

A laborban végzett korábbi kísérletek szerint szerves oldószerek jelenlétében a fehérje szerkezet lazulása volt megfigyelhető ANS-al. Az ANS nem tud kötődni a natív enzim hidrofíl felületéhez, hanem csak a részlegesen kitekeredett fehérje hidrofób régiójához,

melynek eredményeként megnövekszik a fluoreszcenciás intenzitása, és az emissziós maximuma (λ_{max}) az alacsonyabb hullámhossz felé tolódik el (kék eltolódás) (Edwin és Jagannadham, 1998). A 8. ábrán jól látható, hogy 60 % metanol jelenlétében az ANS-nak magának a fluoreszcenciás intenzitás maximuma 516 nm-nél van, míg tripszinnel együtt a maximum értéke 498 nm-re tolódott és közben a fluoreszcenciás intenzitás értéke 1,7-szeresére nőtt pH = 7,0-nél 5 mM nátrium-foszfát puffer jelenlétében. A mintákat 24 °C-on 24 óráig inkubáltuk az ANS hozzáadása előtt, majd 30 perc múlva vettük fel a fluoreszcenciás spektrumokat 400 és 600 nm között. Ugyanakkor puffer jelenlétében nem tapasztaltunk spektrális változást, hiszen pufferes közegben nem változott a fehérje szerkezete.

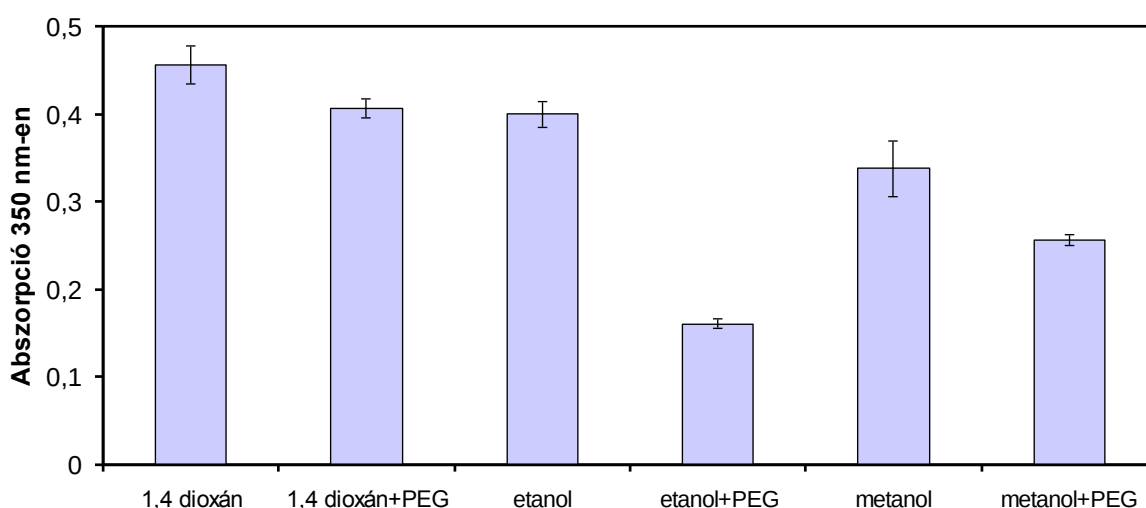

8. ábra: Tripszin-ANS fluoreszcencia spektrumok 5 mM nátrium-foszfát puffer jelenlétében pH = 7,0-nél (●), 60 % metanol koncentrációnál (▲) 24 °C-on való 24 órás inkubáció után az ANS spektrumaival pufferben (○) és 60 % metanolban (△).
Fehérje koncentráció: 15 µg/ml. Gerjesztési hullámhossz: 365 nm.

PMS-tripszin turbiditásának vizsgálata

A tripszin pH = 7,0-nél autolízisre hajlamos. Az autolízis viszont megváltoztatja a fehérje amiloid fibrillum képzési hajlamát. Az autolízis kivédésére fenil-metil-szulfonil-fluoriddal (PMSF) irreverzibilisen módosítottuk az enzim aktív centrumában lévő szerin aminosav oldalláncot, így inaktívtuk az enzimet. Korábbi kísérletek alapján tudtuk, hogy a poliolok közül a PEG-ek jelentősen gátolják a tripszin aggregációját pH = 7,0-nél. A PMS-

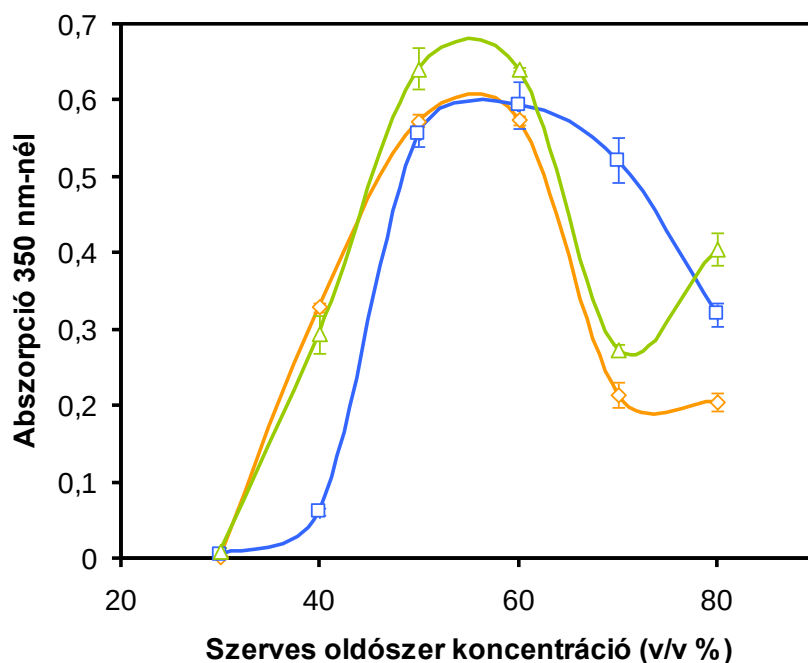
tripszint használtuk a PEG 4000 aggregációt gátló hatásának vizsgálatára. Megmértünk a minták turbiditását 60 % 1,4 dioxán, 60 % etanol és 60 % metanol koncentrációnál 50 mg/ml PEG 4000 jelenlétében és nélküle. A turbiditás mérés felhasználható az aggregátumok mennyiségének becslésére (Necula és mtsai., 2007). Megállapítottuk, hogy az 50 mg/ml PEG 4000 jelenléte 1,4 dioxánban 0,3 mg/ml fehérje koncentrációnál 11 %-kal, míg etanolban 60 %-kal, metanolban pedig 24 %-kal csökkentette az aggregátumok mennyiségét 60 % oldószer koncentrációnál 1 napos 24 °C-on való inkubáció után 0,15 mg/ml fehérje koncentráció mellett (9. ábra).

9. ábra: PMS-tripszin turbiditás változása 24 °C-on pH = 7,0-nél 60 % szerves oldószer koncentráció mellett 50 mg/ml PEG 4000 jelenlétében és nélküle 24 órás inkubáció után. Fehérje koncentráció: 0,15 mg/ml az etanolos és a metanolos közegben, 0,3 mg/ml az 1,4 dioxános közegben.

A tripszin aggregációjának követése pH = 4,0-nél

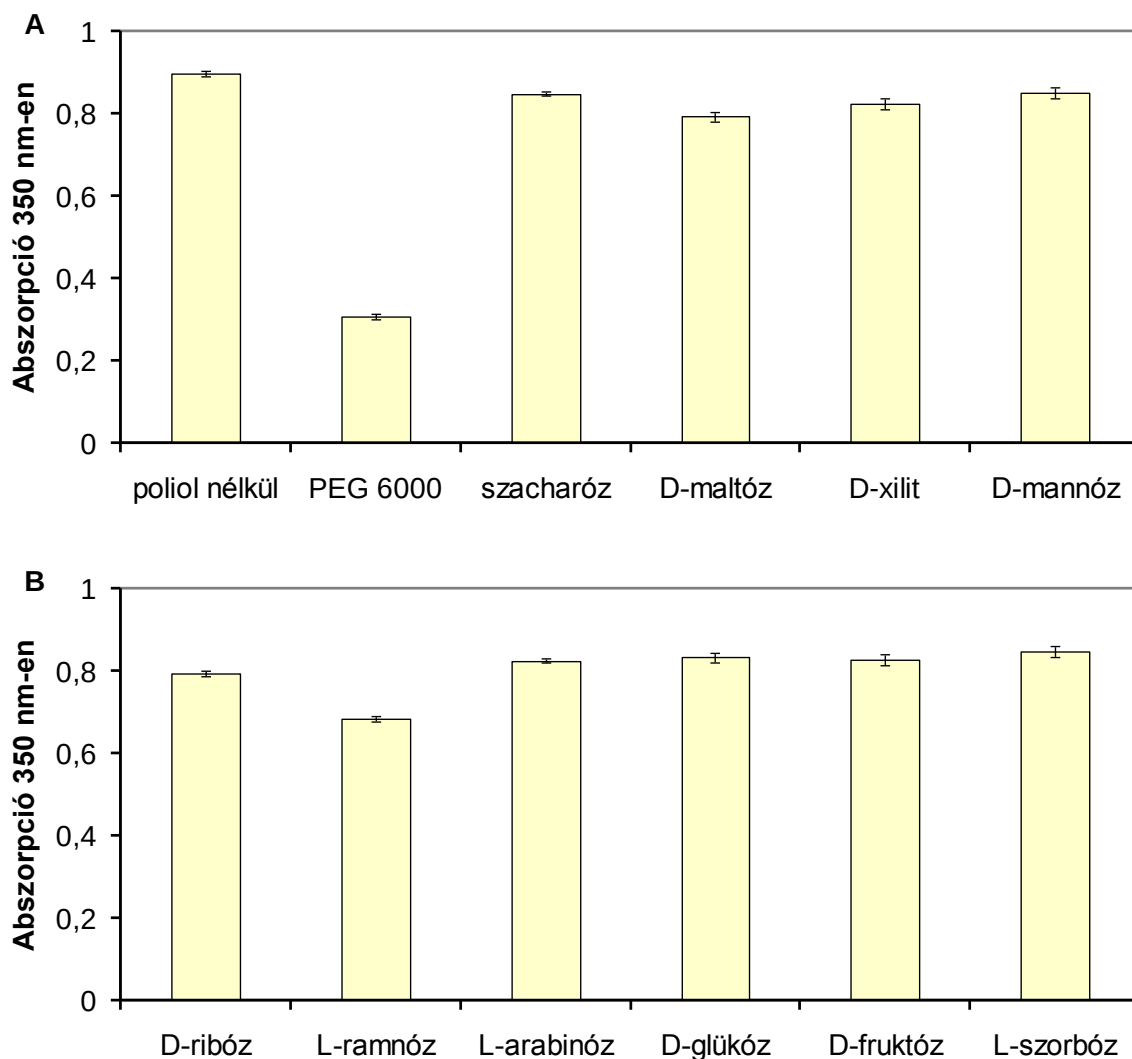
Azért, hogy ne kelljen az autolízis kivédésére PMSF-os módosítást csinálni, a további kísérleteinket pH = 4,0-nél végeztük 10 mM Na₂HPO₄/citromsav pufferben. Megvizsgáltuk a tripszin turbiditás változását különböző koncentrációjú etanol, metanol és 1,4 dioxán jelenlétében 24 °C-on való 24 órás inkubáció után. A fehérje koncentráció etanolos és metanolos közegben 0,15 mg/ml volt, míg 1,4 dioxán jelenlétében 0,3 mg/ml tripszin koncentrációt alkalmaztunk. 50–60 % oldószer koncentrációnál mértünk a legnagyobb turbiditást mindhárom oldószerben (10. ábra). Így a további vizsgálatokat 60 % oldószer koncentrációnál végeztük.

10. ábra: Tripszin turbiditás változása 24 °C-on pH = 4,0-nél különböző koncentrációjú etanol (◇), metanol (□) és 1,4-dioxán (△) jelenlétében 24 órás inkubáció után. Fehérje koncentráció: 0,15 mg/ml az etanolos- és a metanolos közegben, 0,3 mg/ml a 1,4 dioxános közegben.

Megvizsgáltuk különböző polioloknak a tripszin aggregációjára kifejtett hatását. Az általunk vizsgált poli-hidroxi vegyületek között volt mono- és diszacharid, aldóz, ketóz, cukoralkohol, dezoxi cukor és polietilén glikol egyaránt. 350 nm-en megmértük a minták extinkcióját 24 °C-on való 24 órás inkubáció után, pH = 4,0-nél 10 mM Na₂HPO₄/citromsav puffer jelenlétében, 60 % etanol koncentrációnál, 50 mg/ml poliol jelenlétében és nélküle 0,15 mg/ml fehérje koncentráció mellett. A mérési eredményeinket a 11. ábrán tüntettük fel. Az aggregáció legjelentősebb mértékű gátlását a PEG 6000 esetében mértük, 50 mg/ml-es koncentrációban 34 %-ra csökkentette az aggregátumok mennyiségét a PEG 6000-et nem tartalmazó mintához képest. A többi poliol aggregációt csökkentő hatása 24 és 5 % között változott, tehát lényegesen elmaradt a PEG 6000 hatásához képest. Így a további vizsgálatok során a PEG 6000 aggregációra kifejtett hatását tanulmányoztuk részletesebben. A natív szerkezet kémiai vegyületekkel való stabilizálása növeli a fibrillum képződés energia gátját és így hatékony terápiás stratégia lehet a fehérje konformációs betegségek megelőzésében (Marinelli és mtsai., 2013; Soldi és mtsai., 2006; Hård és Lendel, 2012). A polietilén glikol (PEG) nem toxikus, biokompatibilis, vízdékony, hidrofil nem-ionos polimer. A PEG-ek a fehérjék típusától és a kísérleti körülményektől függően elősegítik vagy gátolják a fehérjék

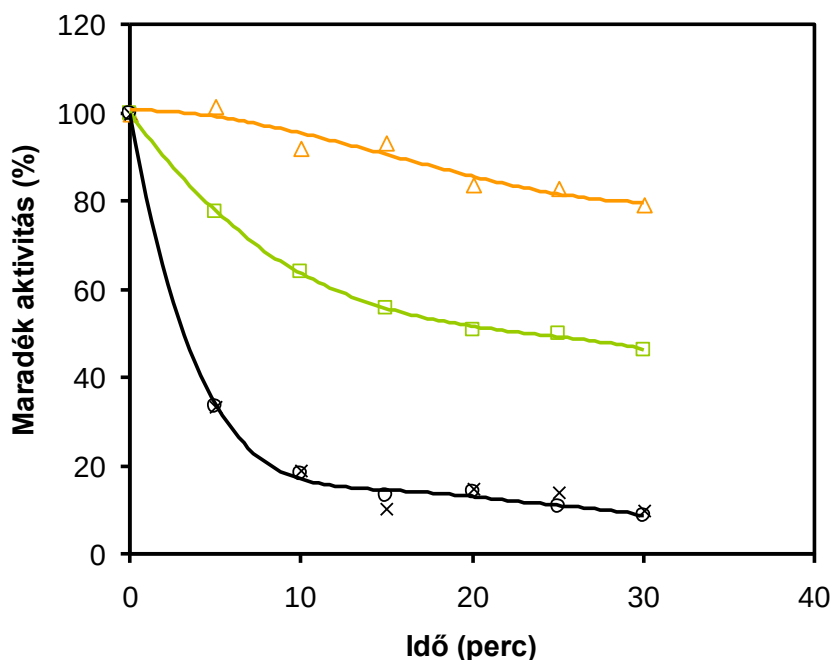
aggregációját (Ma és mtsai., 2012). Traumás agysérülés utáni polietilén glikol kezelés redukálta a β -amiloid prekursor fehérje akkumulációját degenerálódó axonokban (Koob és Borgens, 2006). A hosszú láncú PEG-ek meggátolják a tojás fehérje lizozim alkálisó közvetített fibrillációját (Ghosh, 2014).

11. ábra: Tripszin turbiditás változása 24 °C-on pH = 4,0-nél 60 % etanol koncentrációjánál 50 mg/ml poliol jelenlétében és nélküle 24 órás inkubáció után.
Fehérje koncentráció: 0,15 mg/ml.

Megvizsgáltuk a tripszin aktivitásának változását is 60 % etanol koncentráció mellett PEG 6000 nélkül és különböző PEG 6000 koncentrációk mellett is. Azt kaptuk, hogy 25 mg/ml-es koncentrációban a PEG 6000 nem befolyásolja az aktivitás csökkenésének mértékét. Az 50 és a 75 mg/ml-es koncentrációjú PEG 6000 jelenléte viszont koncentrációtól függő mértékben mérsékelte a tripszin aktivitás vesztesét, jelezve a PEG 6000 fehérje szerkezetet stabilizáló hatását (12. ábra). Mivel a polietilén glikolok hidrogén-híd kötésekkel,

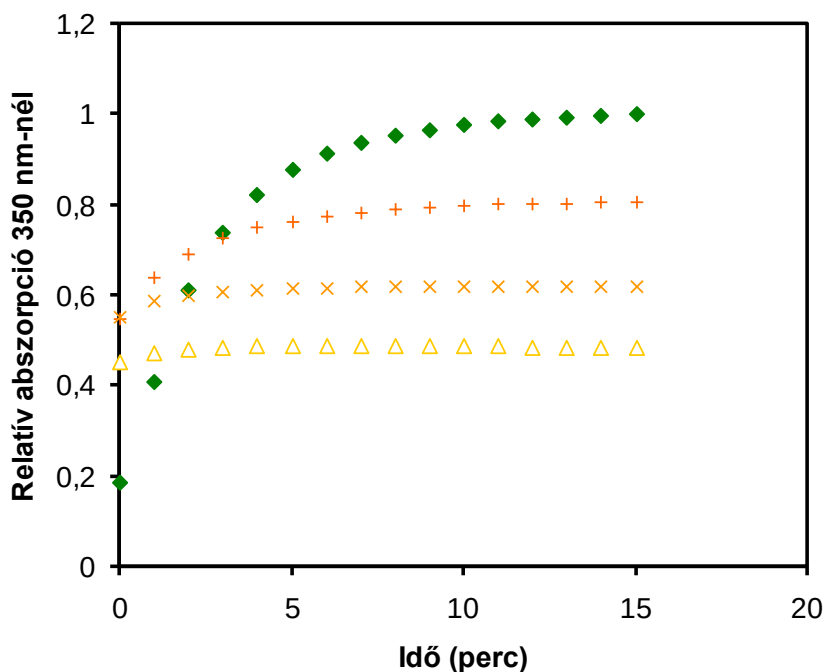
vagy hidrofób kölcsönhatás révén kapcsolódni tudnak a fehérjékhez (Ragi és mtsai., 2005; Hamada és mtsai., 2009; Wu és mtsai., 2013), védő hatásuk van a fehérje denaturáció különböző típusaival szemben (Naseem és Khan, 2003), képesek stabilizálni a fehérjéket (Bhat és Timasheff, 1992; Shimizu és Smith, 2004).

12. ábra: Tripszin aktivitásának változása 60 % etanol koncentráció mellett PEG 6000 nélkül (x) és 25 mg/ml (○), 50 mg/ml (□) és 75 mg/ml PEG 6000 (△) jelenlétében. Fehérje koncentráció: 0,15 mg/ml.

Az aggregáció kinetikájának tanulmányozásakor követtük az extinkció változását 350 nm-en időben PEG 6000 jelenlétében és nélküle 60 % szerves oldószer koncentrációnál pH = 4,0-nél, hogy megvizsgáljuk a PEG 6000 aggregációra kifejtett hatását. Az abszorpciót percenként rögzítettük 15–30 percen keresztül. 60 % 1,4-dioxán koncentráció mellett a tripszin hiperbola alakú görbével jellemezhető kinetika szerint aggregálódott, 15 perc alatt már elérte a maximális értéket. 50 mg/ml PEG 6000 jelenlétében 62 %-ra csökkent az aggregátumok mennyisége a PEG 6000-et nem tartalmazó mintához képest. A PEG 6000 aggregációt gátló hatása növekvő koncentrációval nőtt (13. ábra). 60 % etanol jelenlétében egy igen rövid lag fázis volt megfigyelhető, szigmoid alakú görbét kaptunk. 50 mg/ml PEG 6000 koncentráció mellett a turbiditás értéke 41 %-ra csökkent a PEG 6000-et nem tartalmazó mintához képest 30 perces inkubációt követően. 60 % metanol koncentráció mellett az 50 mg/ml PEG 6000 jelenléte 67 %-ra csökkentette a 350 nm-en mért extinkció értékét 30 perces

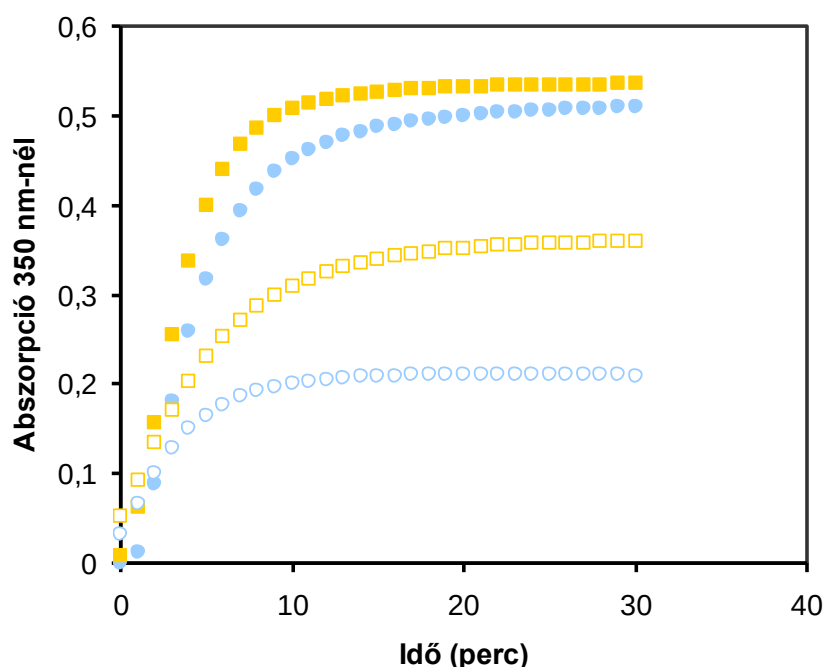
inkubáció után (14. ábra). Kimutatták, hogy a poliolkok másodlagos szerkezetet megőrző hatása növekszik a koncentrációval és a hidroxil csoportok számával (Naeem és mtsai., 2006). A PEG-ek a fehérjék típusától és a kísérleti körülményektől függően elősegítik vagy gátolják a fehérjék aggregációját (Ma és mtsai., 2012), a mi esetünkben jelentősen gátolták az aggregációt.

13. ábra: Tripszin aggregációjának kinetikája 60 % 1,4-dioxán jelenlétében PEG 6000 nélkül (◆), 25 mg/ml (+), 50 mg/ml (x) és 75 mg/ml PEG 6000 (Δ) jelenlétében követve az extinkció változását 350 nm-nél pH = 4,0-nél. Fehérje koncentráció: 0,3 mg/ml.

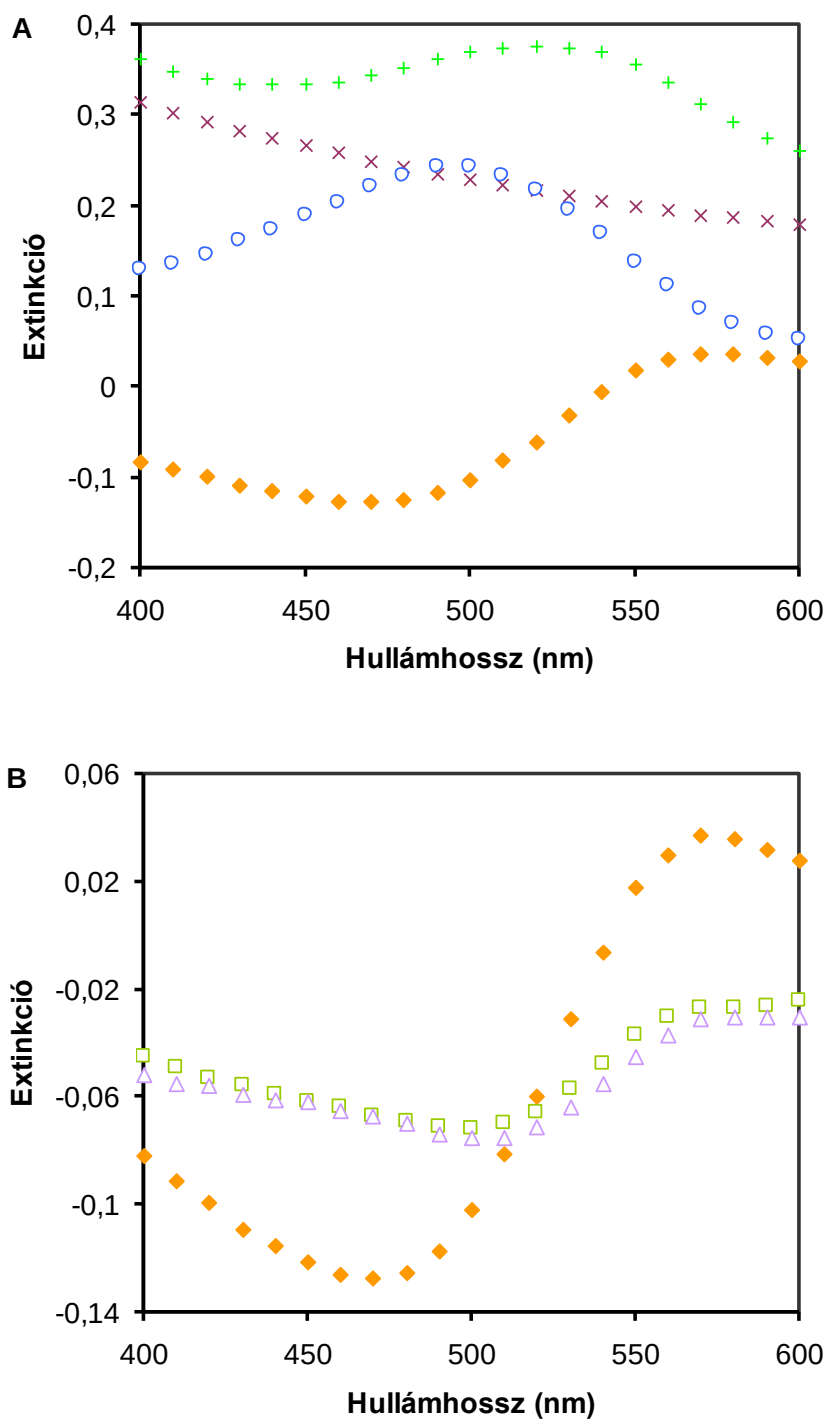
A kongóvörös amiloid fibrillumok jelenlétének kimutatására széles körben használt diazo festék, ugyanis viszonylag nagy specifitással képes kötődni amiloid fibrillumokhoz. Az amiloid fibrillumokra jellemző β -lemez szerkezet jelenléte előfeltétele a kongóvörös kötődésének. A kongóvörös amiloid fibrillumokhoz való kötődését jellemző spektrális változás kíséri. Fibrillumok jelenlétében a kongóvörös elnyelési maximuma 490 nm-ről 510 nm-re tolódik, és nő az abszorpciós intenzitás. A módszer előnye, hogy csak spektrofotométer kell hozzá, nem igényel radioaktív jelölést vagy drága reagenseket. Gyors és egyszerű módszer (Klunk és mtsai., 1999). A kongóvörös kötődési kísérleteinket a 15. ábrán tüntettük fel. A 15. A ábrán jól látszik, hogy 60 % etanol koncentrációnál amiloid fibrillumok jelenlétében a kongóvörös elnyelési maximuma magasabb hullámhosszra tolódott, és nőtt az intenzitás mértéke is. Az általunk vizsgált 3 oldószerben: etanolban, metanolban és 1,4

dioxánban kiszámoltuk a differencia spektrumokat is 60 % oldószer koncentráció mellett 50- és 100 mg/ml PEG 6000 koncentráció jelenlétében és nélküle is (15. B, C, D ábra). A differencia spektrumokat úgy számoltuk ki, hogy a tripszin + kongóvörös spektrumából kivontuk a kongóvörös és a tripszin spektrumát. A differencia spektrumok alakja jól tükrözi az amiloid fibrillumok jelenlétében bekövetkezett spektrális változást.

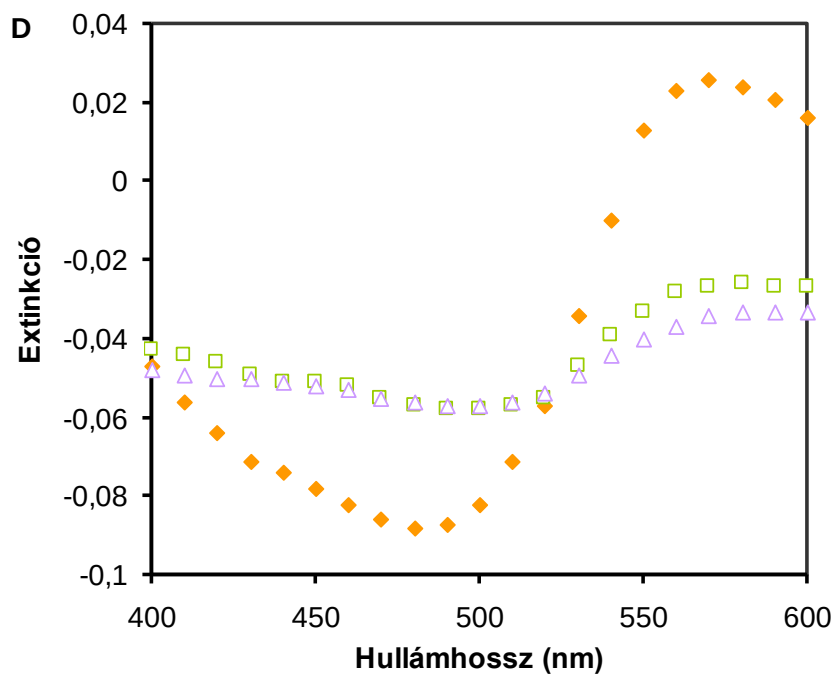
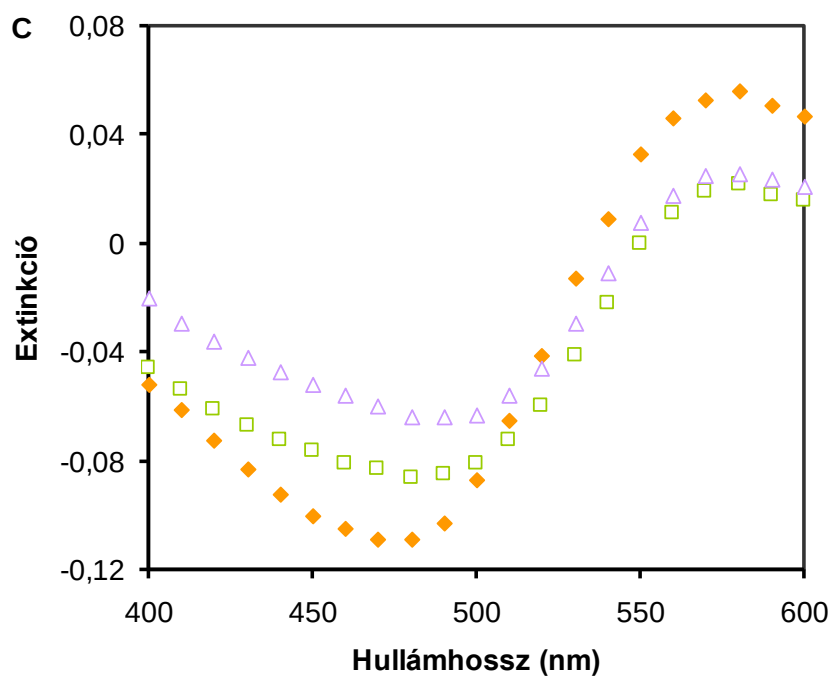

14. ábra: Tripszin aggregációjának kinetikája 60 % etanolban PEG 6000 nélkül (●), és 50 mg/ml PEG 6000 jelenlétében (○), 60 % metanolban PEG 6000 nélkül (■) és 50 mg/ml PEG 6000 jelenlétében (□) követve az extinkció változását 350 nm-nél pH = 4,0-nél. Fehérje koncentráció: 0,15 mg/ml.

Fontos lenne a mérési eredményeinket megerősíteni transzmissziós elektron mikroszkópos felvételek készítésével is. Így kideríthető lenne, hogy a turbiditás mérések alapján megállapított csökkenés az aggregátumok mennyiségében PEG 6000 jelenlétében egyben a fibrillumok mennyiségének csökkenését is jelenti-e? Ezek a kísérletek most vannak folyamatban.

15. A, B ábra: Kongóvörös abszorpciós és differencia spektrumok (A). Tripszin + kongóvörös (+), kongóvörös magában (○), tripszin magában (x), differencia spektrum 60 % etanolban (◆). Tripszin differencia spektrumok 60 % etanolban (B), 50 mg/ml PEG 6000 (◻), és 100 mg/ml PEG 6000 jelenlétében (△), valamint PEG 6000 nélkül (◆). A fehérje koncentrációja 0,06 mg/ml, a kongóvöröse pedig 11 μ M volt.

15. C, D ábra: Kongóvörös differencia spektrumok 60 % metanolban (C) és 60 % 1,4-dioxánban (D) 50 mg/ml PEG 6000 ($\square$), és 100 mg/ml PEG 6000 jelenlétében ($\triangle$), valamint PEG 6000 nélkül ($\diamond$). A fehérje koncentrációja 0,06 mg/ml, a kongóvöröse pedig 11 μ M volt.

Összefoglalás

Fibrillum képződés tanulmányozása során tripszin modellfehérjével dolgoztunk szerves oldószeres közegben. Tioflavin T kötődés vizsgálata során megállapítottuk, hogy pH = 7,0-nél a maximális fibrillum képződés 60 % oldószer koncentrációnál figyelhető meg etanolban, metanolban és 1,4 dioxánban egyaránt. A részlegesen kitekeredett fehérje hidrofób régiójához kötődő ANS-al sikerült kimutatni a fehérje szerkezetének lazulását 60 % metanolos közegben. PMS-tripszin turbiditásának vizsgálatával megállapítottuk, hogy az 50 mg/ml PEG 4000 jelenléte 1,4 dioxánban 0,3 mg/ml fehérje koncentrációnál 11 %-kal, míg etanolban 60 %-kal, metanolban pedig 24 %-kal csökkentette az aggregátumok mennyiségét 60 % oldószer koncentrációnál 1 napos 24 °C-on való inkubáció után 0,15 mg/ml fehérje koncentráció mellett pH = 7,0-nél.

A tripszin aggregációjának vizsgálata során pH = 4,0-nél megállapítottuk, hogy 50–60 % szerves oldószer koncentrációnál mérhető a legtöbb aggregátum mindhárom oldószerben. A kongó vörös kötődést vizsgálva a differencia spektrumok alakja jól tükrözte az amiloid fibrillumok jelenlétében bekövetkezett spektrális változást. Az aggregációt különböző poli hidroxí vegyületekkel gátoltuk, legeredményesebbnek polietilén glikol 6000-et találtuk, 50 mg/ml-es koncentrációban 34 %-ra csökkentette az aggregátumok mennyiségét a PEG 6000-et nem tartalmazó mintához képest 60 % etanol koncentráció mellett. Az 50 és a 75 mg/ml-es koncentrációjú PEG 6000 jelenléte koncentrációtól függő mértékben mérsékelte a tripszin aktivitás vesztesét, jelezve a PEG 6000 fehérje szerkezetet stabilizáló hatását. A PEG 6000 aggregációt gátló hatása növekvő koncentrációval nőtt. Eredményeink alapján megállapítható, hogy PEG 6000-el növelhető a tripszin natív szerkezetének stabilitása, így alkalmazásával gátolható az aggregáció hatékonysága.

Irodalomjegyzék

- Alzheimer's Association: 2014 Alzheimer's disease facts and figures, *Alzheimers Dement.*, 10(2) (2014) e47–e92.
- Anfinsen C.B.: Principles that govern the folding of protein chains, *Science*, 181(4096) (1973) 223–230.
- Anstey K.J., Cherbuin N., Herath P.M.: Development of a new method for assessing global risk of Alzheimer's disease for use in population health approaches to prevention, *Prev. Sci.*, 14(4) (2013) 411–421.
- Berg J.M., Tymoczko J.L., Stryer L.: *Biochemistry* (6th ed.). W. H. Freeman and Company, New York, (2007) 25–64.
- Bhat R., Timasheff S.N.: Steric exclusion is the principal source of the preferential hydration of proteins in the presence of polyethylene glycols, *Protein Sci.*, 1(9) (1992) 1133–1143.
- Biancalana M., Koide S.: Molecular mechanism of Thioflavin-T binding to amyloid fibrils, *Biochim. Biophys. Acta*, 1804(7) (2010) 1405–1412.
- Carrillo-Mora P., Luna R., Colín-Barenque L.: Amyloid beta: multiple mechanisms of toxicity and only some protective effects? *Oxid. Med. Cell. Longev.*, 2014 (2014) 795375.
- Chaudhuri T.K., Paul S.: Protein-misfolding diseases and chaperone-based therapeutic approaches, *FEBS J.*, 273(7) (2006) 1331–1349.
- Dobson C.M.: Protein misfolding, evolution and disease, *Trends Biochem. Sci.*, 24(9) (1999) 329–332.
- Edwin F., Jagannadham M.V.: Sequential unfolding of papain in molten globule state, *Biochem. Biophys. Res. Commun.*, 252(3) (1998) 654–660.
- Ghosh S., Pandey N.K., Dasgupta S.: Crowded milieu prevents fibrillation of hen egg white lysozyme with retention of enzymatic activity, *J. Photochem. Photobiol. B.*, 138 (2014) 8–16.
- Gong H., He Z., Peng A., Zhang X., Cheng B., Sun Y., Zheng L., Huang K.: Effects of several quinones on insulin aggregation, *Sci. Rep.*, 4 (2014) 5648.
- Hamada H., Arakawa T., Shiraki K.: Effect of additives on protein aggregation, *Curr. Pharm. Biotechnol.*, 10(4) (2009) 400–407.
- Hård T., Lendel C.: Inhibition of amyloid formation, *J. Mol. Biol.*, 421(4-5) (2012) 441–465.
- Hardy J., Selkoe D.J.: The amyloid hypothesis of Alzheimer's disease: progress and problems on the road to therapeutics, *Science*, 297(5580) (2002) 353–356.

- Hartl F.U., Bracher A., Hayer-Hartl M.: Molecular chaperones in protein folding and proteostasis, *Nature*, 475 (2011) 324–332.
- <http://chemistry.umeche.maine.edu/CHY431/Peptidase2.html>
- http://www.alz.org/braintour/healthy_vs_alzheimers.asp
- Khan S.H., Ahmad N., Ahmad F., Kumar R.: Naturally occurring organic osmolytes: From cell physiology to disease prevention, *IUBMB Life*, 62(12) (2010) 891–895.
- Klunk W.E., Jacob R.F., Mason R.P.: Quantifying amyloid beta-peptide (A β) aggregation using the Congo red-A β (CR-A β) spectrophotometric assay, *Anal. Biochem.*, 266(1) (1999) 66–76.
- Koob A.O., Borgens R.B.: Polyethylene glycol treatment after traumatic brain injury reduces beta-amyloid precursor protein accumulation in degenerating axons, *J. Neurosci. Res.*, 83(8) (2006) 1558–1563.
- Krebs M.R., Macphee C.E., Miller A.F., Dunlop I.E., Dobson C.M., Donald A.M.: The formation of spherulites by amyloid fibrils of bovine insulin, *Proc. Natl. Acad. Sci. USA.*, 101(40) (2004) 14420–14424.
- Liu R., Barkhordarian H., Emadi S., Park C.B., Sierks M.R.: Trehalose differentially inhibits aggregation and neurotoxicity of beta-amyloid 40 and 42, *Neurobiol. Dis.*, 20(1) (2005) 74–81.
- Ma Q., Fan J.B., Zhou Z., Zhou B.R., Meng S.R., Hu J.Y., Chen J., Liang Y.: The contrasting effect of macromolecular crowding on amyloid fibril formation, *PLoS One*, 7(4) (2012) e36288.
- Marinelli P., Castillo V., Ventura S.: Trifluoroethanol modulates amyloid formation by the all α -helical URN1 FF domain, *Int. J. Mol. Sci.*, 14(9) (2013) 17830–17844.
- Naeem A., Ashraf M.T., Akram M., Khan R.H.: Comparative study of effects of polyols, salts, and alcohols on trichloroacetic acid-induced state of cytochrome C, *Biochemistry (Mosc.)*, 71(10) (2006) 1101–1109.
- Nagano N., Hutchinson E.G., Thornton J.M.: Barrel structures in proteins: automatic identification and classification including a sequence analysis of TIM barrels, *Protein Sci.*, 8(10) (1999) 2072–2084.
- Naseem F., Khan R.H.: Effect of ethylene glycol and polyethylene glycol on the acid-unfolded state of trypsinogen, *J. Protein Chem.*, 22(7-8) (2003) 677–682.
- Necula M., Kaye R., Milton S., Glabe C.G.: Small molecule inhibitors of aggregation indicate that amyloid beta oligomerization and fibrillization pathways are independent and distinct, *J. Biol. Chem.*, 282(14) (2007) 10311–10324.

- Nilsson M.R.: Techniques to study amyloid fibril formation in vitro, *Methods*, 34(1) (2004) 151–160.
- Ohnishi S., Takano K.: Amyloid fibrils from the viewpoint of protein folding, *Cell. Mol. Life Sci.*, 61(5) (2004) 511–524.
- Porat Y., Abramowitz A., Gazit E.: Inhibition of amyloid fibril formation by polyphenols: structural similarity and aromatic interactions as a common inhibition mechanism, *Chem. Biol. Drug Des.*, 67(1) (2006) 27–37.
- Ragi C., Sedaghat-Herati M.R., Ouameur A.A., Tajmir-Riahi H.A.: The effects of poly(ethylene glycol) on the solution structure of human serum albumin, *Biopolymers*, 78(5) (2005) 231–236.
- Rezaei-Ghaleh N., Ebrahim-Habibi A., Moosavi-Movahedi A.A., Nemat-Gorgani M.: Role of electrostatic interactions in 2,2,2-trifluoroethanol-induced structural changes and aggregation of alpha-chymotrypsin, *Arch. Biochem. Biophys.*, 457(2) (2007) 160–169.
- Rubio-Perez J.M., Morillas-Ruiz J.M.: A review: inflammatory process in Alzheimer's disease, role of cytokines, *ScientificWorldJournal*, 2012 (2012) 756357.
- Ryu J., Kanapathipillai M., Lentzen G., Park C.B.: Inhibition of beta-amyloid peptide aggregation and neurotoxicity by alpha-d-mannosylglycerate, a natural extremolyte, *Peptides*, 29(4) (2008) 578–584.
- Sadik K., Wilcock G.: The increasing burden of Alzheimer disease, *Alzheimer Dis. Assoc. Disord.*, 17 (2003) Suppl 3:S75–9.
- Schwert G.W., Takenaka Y.: A spectrophotometric determination of trypsin and chymotrypsin, *Biochim. Biophys. Acta*, 16 (1955) 570–575.
- Selkoe D.J.: Folding proteins in fatal ways, *Nature*, 426 (2003) 900–904.
- Shimizu S., Smith D.J.: Preferential hydration and the exclusion of cosolvents from protein surfaces, *J. Chem. Phys.*, 121(2) (2004) 1148–1154.
- Shokri M.M., Ahmadian S., Bemporad F., Khajeh K., Chiti F.: Amyloid fibril formation by a normally folded protein in the absence of denaturants and agitation, *Amyloid*, 20(4) (2013) 226–232.
- Shoval H., Lichtenberg D., Gazit E.: The molecular mechanisms of the anti-amyloid effects of phenols, *Amyloid*, 14(1) (2007) 73–87.
- Simon L.M., Kotormán M., Garab G., Laczkó I.: Structure and activity of α -chymotrypsin and trypsin in aqueous organic media, *Biochem. Biophys. Res. Commun.*, 280(5) (2001) 1367–1371.

- Simon L.M., Laczkó I., Demcsák A., Tóth D., Kotormán M., Fülöp L.: The formation of amyloid-like fibrils of α -chymotrypsin in different aqueous organic solvents, *Protein Pept. Lett.*, 19(5) (2012) 544–550.
- Soldi G., Plakoutsi G., Taddei N., Chiti F.: Stabilization of a native protein mediated by ligand binding inhibits amyloid formation independently of the aggregation pathway, *J. Med. Chem.*, 49(20) (2006) 6057–6064.
- Spinney L.: Alzheimer's disease: The forgetting gene, *Nature*, 510(7503) (2014) 26–28.
- Stefani M.: Protein misfolding and aggregation: new examples in medicine and biology of the dark side of the protein world, *Biochim. Biophys. Acta*, 1739(1) (2004) 5–25.
- Stryer L.: *Biochemistry* (4th ed.). W. H. Freeman and Company, New York, (1995) 17–44.
- Thomas T., Nadackal T.G., Thomas K.: Aspirin and non-steroidal anti-inflammatory drugs inhibit amyloid-beta aggregation, *Neuroreport*. 12(15) (2001) 3263–3267.
- Wu J., Wang Z., Lin W., Chen S.: Investigation of the interaction between poly(ethylene glycol) and protein molecules using low field nuclear magnetic resonance, *Acta Biomater.*, 9(5) (2013) 6414–6420.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni témavezetőmnek, Dr. Kotormán Márta adjunktusnak, a dolgozat megírása során nyújtott támogatását, kedvességét és rendkívüli segítőkészségét.

Továbbá köszönetemet szeretném kifejezni Dr. Boros Imre Miklós egyetemi tanárnak, a Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Kar Biokémiai és Molekuláris Biológiai Tanszék vezetőjének, hogy lehetőséget biztosított dolgozatom megírásához.

Tételes szerzői hozzájárulás nyilatkozat

Alulírott Szabó Kitti a dolgozatban leírt munkafolyamatok közül

- a tripszin módosítását PMSF-al,
- az enzim aktivitásának mérését,
- a turbiditás méréseket,
- az aggregáció kinetikájának követését,
- és a kongóvörös kötődést

végeztem el.

.....

Szeged, 2014. november 10.